

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

Güz/Autumn, 2023, 10 (2), 877-882

BELÂGAT TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

Ali Bulut, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021 (2.Basım). 621 s.

Ali Bulut, *Dictionary of Rhetoric Terms*. İstanbul: Marmara University Faculty of Theology Foundation Publications, 2021 (2nd Edition). 621 p.

İsa GÜCEYÜZ

Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı, isa.guceyuz@asbu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7488-6914.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types:	Kitap Tanıtımı/Book Review
Geliş Tarihi / Received:	18.10.2023
Kabul Tarihi / Accepted:	10.12.2023
Yayın Tarihi / Published:	31.12.2023
Cilt / Volume:	10
Sayı / Issue:	2
Sayfa / Pages:	877-882

Atıf / Cite as: Güceyüz, İsa. "Belâgat Terimleri Sözlüğü: Ali Bulut, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021 (2. Basım). 621 s." (Ali Bulut, *Dictionary of Rhetoric Terms*. İstanbul: Marmara University Faculty of Theology Foundation Publications, 2021 (2nd Edition). 621 p.). *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 10/2 (2023), 877-882. Doi: 10.17859/pauifd.1377832.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, İthenticate intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with İthenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. The Author declared that there is no conflict of interest

Finansal Destek / Grant Support: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 10 (2) 2023: 877-882

BELÂGAT TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ*

Ali Bulut, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021 (2. Basım). 621 s.

İsa GÜCEYÜZ**

Öz

Bir ilmin sınırlarının ortaya konabilmesi için terimler ve anlam alanları büyük önem arz etmektedir. Son yıllarda belâgat ve belâgat terminolojisi ile ilgili çalışmalar giderek artmaktadır. Bu çalışmalardan birisi de Prof. Dr. Ali Bulut'un kaleme almış olduğu "Belâgat Terimleri Sözlüğü" adlı eserdir. Söz konusu çalışmada 800 tane belâgat terimi Arapça ve Türkçe örneklerden hareketle açıklanmıştır. Eser tek bölüm halinde kaleme alınmış olup alfabetik olarak hazırlanmıştır. Eserde terimlerin Türkçedeki karşılıklarına ve Türk edebiyatından örneklere yoğun bir şekilde yer verilmesi terimlerin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Eserde bir terimin birden fazla ismi olması durumunda yaygınlık kazanmış ismine yer verilmiş diğerlerine işaret edilmekle yetinilmiştir. Eser, konuyla ilgili Türkçe literatürde fazla kaynak bulunmaması nedeniyle önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Belâgat Terimleri, Sözlük, Ali Bulut.

Ali Bulut, *Dictionary of Rhetoric Terms*. İstanbul: Marmara University Faculty of Theology Foundation Publications, 2021 (2nd Edition). 621 p.

Abstract

Terms and their meanings are of great importance in order to reveal the boundaries of a science. In recent years, studies on rhetoric and rhetorical terminology have been increasing. One of these studies is the work called "Dictionary of Rhetoric Terms" written by Prof. Dr. Ali Bulut. In the said study, 800 rhetorical terms were explained based on Arabic and Turkish examples. The work is written in a single chapter and is arranged alphabetically. In the work, the Turkish equivalents of the terms and the examples from Turkish literature are extensively included, making it easier to understand the terms. In the work, if a term has more than one name, the most common name is included and the others are simply pointed out. The work fills an important gap since there are not many sources in the Turkish literature on the subject.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric (al-Balâğah), Rhetoric Terms, Dictionary, Ali Bulut.

GİRİŞ

Terimler ilimlerin anahtarı olarak görülmüştür. Dolayısıyla bir alana has terimler anlaşılmadan o disiplinde fikrî bir uzlaşıdan bahsedebilmek mümkün değildir. Bu bağlamda belâgat terimlerinin isimlendirilmesi, tanımı, kapsamı ve sayısı gibi hususlar birçok araştırmaya konu edilmiştir. Konu ile ilgili Arapça literatürde

* Yazar makalede *Etik Kurul İzni* gerektirecek bir durum bulunmadığını beyan etmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belâgatı Ana Bilim Dalı, isa.guceyuz@asbu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7488-6914.

bazı eserlerden bahsetmek mümkün olmakla birlikte Türkçe literatürde bu tür eserler oldukça sınırlı sayıdadır. Bu tür çalışmalardan birisi olan *Belâgat Terimleri Sözlüğü* isimli eser Ali Bulut tarafından kaleme alınmış olup Türkçe belâgat literatürü ve terimlerinin tanımlanması açısından büyük önem arz etmektedir. Konu ile ilgili olarak Türkçe literatürdeki ilk eser Hikmet Akdemir tarafından *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi* başlığıyla 1999 yılında İzmir’de kaleme alınmıştır. Eserde 330 kusur belâgat terimi ele alınmıştır.¹

Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü* isimli eserini bir sözlük çalışması olması nedeniyle -zorunlu olarak- bir bölüm altında kaleme almıştır. Bu bölümde alfabetik olarak listelenmiş 800 terim ele alınmıştır. Eserin ilk baskısı 2015 yılında yapılmış olup, ilk baskıda 743 terim ele alınırken;² ikinci baskısında bu sayı 800’e çıkarılmıştır. Eserin (ikinci baskı) önsözünde ilk olarak 743 terim ele alındığı belirtilmiş, ardından önsözün sonuna düşülen bir not ile birinci baskıda 743 olan sayının ikinci baskıda 57 terim daha ilave edilerek 800’e çıkarıldığı belirtilmiştir. (s.33) Müellif ayrıca ikinci baskıda madde içeriklerine de bazı ilavelerde bulunmuştur. (s.456)

Çalışmanın temel kaynaklarını yine Ali Bulut’a ait bir eser olan *Belâgat Meânî-Beyân-Bedî* ve tahkikli neşri kendisi tarafından yapılan Hamza b. Turgut el-Aydînî’nin *el-Hevâdî fî Şerhi’l-Mesâlik* adlı eseri, Kazvî’nin *Telhîsu’l-Miftâh*’ı ve Teftâzânî’nin *Muhtasaru’l-Meânî*’si, Ahmed el-Hâşimî’nin *Cevâhiru’l-Belâga fî’l-Meânî ve’l-Beyân ve’l-Bedî*’i, İbrahim Mahmûd Allân’ın *el-Bedî’ fî’l-Kur’ân Envâuhû ve Vezâifuhû* adlı eserleri oluşturmuştur. Müellif, beyitlerin izahında Mehmet Zihni Efendi’nin *el-Kavlû’l-Ceyyid fî Şerhi Ebyâti’t-Telhîs ve Şerhayhi ve Hâşiyeti’s-Seyyid* isimli eserinden istifade etmiştir. Terimlerin izahında Ahmed Matlûb’un *Mucemu’l-Mustalâti’l-Belâgiyye ve Tatavvuruhâ* adlı eseri, Bedevî Tabâne’nin *Mucemu’l-Belâgati’l-Arabiyye*’si ile İn’âm Fevvâl Akkâvî’nin, *el-Mucemu’l-Mufasssal fî Ulûmi’l-Belâga el-Bedî ve’l-Beyân ve’l-Meânî* adlı çalışmalarından yararlanmış. Bunlara ilave olarak Türkçe literatürdeki Diyanet İslâm Ansiklopedisi’nin ilgili maddeleri, Muallim Naci’nin *İstilahat-ı Edebiyye Edebiyat Terimleri*, Tâhiru’l-Mevlevî’nin *Edebiyat Lügati*, M. Kaya Bilgegil’in *Edebiyat Bilgi ve Teorileri 1 Belâğat* ve M. A. Yekta Saraç’ın *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat* isimli eserler zikredilebilir. (s.32) Ancak müellifin kaynakçası incelendiğinde oldukça geniş bir kaynakçaya sahip olduğu ve kaynaklarının bunlarla sınırlı olmadığı görülmektedir. (s.589-605)

Müellif, eserinin önsözünde belâgat tarihinden kısaca bahsetmekle birlikte terimlerin arkaplanının anlaşılmasına yardımcı olabilecek belâgat kavramlarının terimleşme sürecine temas etmemiştir. Bununla birlikte zaman zaman eser içerisinde terimleri açıkladığı yerlerde terimin tarihinin anlaşılmasına ışık tutabilecek bazı bilgilere yer vermiştir. (s.49,467)

Yazar, bazı terimler için ayrı başlık açma ihtiyacı hissetmemiş ve ilgili terimleri konu içerisinde izah etmiştir. Aynı şekilde bir terimin birden fazla isimle anılması durumunda terimin yaygınlık kazanmış ismini kullanmış, diğerlerini alfabetik

¹ Bkz. Hikmet Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi* (İzmir: Nil Yayınları, 1999).

² Ali Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1. Basım, 2015), 28.

sirasında zikretmiş ve ilgili terime (bkz. şeklinde) atıf yapmakla yetinmiştir. (s.43,53,128,140,201,427) Terimler okuyucunun kolayca istifade edebilmesi maksadıyla alfabetik olarak hazırlanmıştır. Aynı şekilde eserden kolayca istifade edilmesi maksadıyla terimlerin Türkçelerinin yanında Arapçası da parantez içinde verilmiştir. (s.5-30)

Müellif, Arapça dil yapısı açısından sıfat veya isim tamlaması şeklinde gelen kelimeleri Osmanlı Türkçesi/Farsça tamlama formatında vermiştir. Örneğin isim tamlaması şeklinde gelen “جَنَاسُ الْأَشْتِقَاقِ” terimini cinâs-ı iştikâk olarak verdiği gibi (s.67) sıfat tamlaması şeklinde gelen “التَّشْبِيهِ الْمُفَصَّلِ” terimini de teşbîh-i mufassal olarak vermiştir. (s.531) Ancak ikiden fazla kelimedden oluşan ve içerisinde tamlama barındıran kelimelerde Arapça tamlama ve yarım transliterasyon yöntemini tercih etmiştir. *Teşbîhü'l-mahsûs bi'l-mahsûs* ve *tenâsübü'l-fusûl ve'l-vusûl* ifadelerinde olduğu gibi. (s.509,540)

Müellif, terimlerin okuyucunun zihnine yerleşmesi ve daha iyi anlaşılması maksadıyla Arapça örneklerden önce Türk edebiyatından örnekler yer vermiştir. Örneğin bir söz içinde geçen iki veya daha fazla unsurdan sonra her birinin karşıtını yahut ilgisini sırasıyla zikretmek anlamına gelen *mukâbele* sanatı için Necip Fazıl'ın şu beytini örnek vermiştir:

Geldi ölümlü yalan, gitti ölümsüz gerçek.

Siz hayat süren leşler, sizi kim diriltecek.

Bu şiirde ilk mısırada “geldi”, “ölümlü” ve “yalan” kelimelerinin peşinden aynı sırayla bu üçünün de karşılığı olan “gitti”, “ölümsüz” ve “gerçek” lafızları gelmiştir. (s.335-336)

Yazar, ifadeye güzellik katmak amacıyla bir durumu, gerçek sebebi dışında bir sebeple açıklamak anlamına gelen *hüsn-i ta'lîl* sanatı için de Fuzûlî'nin *Su Kasidesi*'nde geçen şu beyti örnek vermiştir:

Hâk-i payine yetem der ömrlerdir muttasıl

Başını taştan taşa urup gezer âvâre su³

Bu beyitte suyun akma sebebi olarak, Efendimizin (s.a.v) ayağının değdiği toprağa ulaşma arzusu gösterilir. Bu amaçla asırlardan beri suyun, başını taştan taşa vurup gezdiği ifade edilmektedir. Oysa suyun akmasının gerçek nedeni Efendimizin (s.a.v) ayak bastığı topraklara ulaşma arzusu değildir. Ancak şair, suyun akmasını bu arzuya bağlayarak hüsn-i talil yapmıştır. (s.161-162) Müellifin bu tür örnekler yer vermesi terimlerin okuyucu tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır.

Yazar, terimlere dair verilen örnekleri mümkün olduğunca âyet, hadis ve Arap şiirinden seçmiş, yeri geldikçe atasözlerinden de yararlanmıştır. Müellif bazı sanatların Kur'ân-ı Kerîm'de, şiirde ve nesirde kullanımları için müstakil başlıklar açmıştır. (s.156-160) Verilen örneklerin tamamı Türkçeye tercüme edilmiş ve açıklanmıştır. (s.65,82-83,90) Bütün örneklerin Türkçeye tercüme edilmesi Türkçe örnekler dayalı bir literatür oluşması açısından oldukça önemlidir. Müellif zaman zaman terimler arasındaki irtibattan, benzer ve farklı yönlerden de bahsetmiştir.

³ Hâk: toprak; pây: ayak; muttasıl: ara vermeden; urup: vurup; âvâre: başıboş.

(s.226,236,336,552) Müellif belâgattaki bazı sanatların Türkçe’de hangi isimlerle anıldığına da işaret etmiştir. Örneğin ortaya ya da belli birine söylenen sözün bir ucunun başka bir kimseye îmâ yoluyla dokundurulması anlamına gelen *ta’rîz* sanatının Türkçe’de ayrıca iğneleme ve dokundurma olarak bilindiğini de ifade etmiştir. “Kızım sana söylüyorum gelinim sen anla” türündeki sözlerin tam olarak ta’rîze karşılık geldiğini ifade etmiştir. (s.456)

Eserde ele alınan terimler genellikle sözlük anlamına ve terimin sözlük anlamının terim anlamıyla olan irtibatına temas edilmeden açıklanmıştır. (s.63,211,456) Bununla birlikte gerekli görülen yerlerde sözlük anlamına yer verildikten sonra terim anlamları açıklanan terimler de mevcuttur. (s.168,283,349)

Bulut, anlatılan hususların okuyucunun zihninde daha belirgin hale gelmesi maksadıyla zaman zaman tablolar çizmiş ve ilgili konuları sistematik bir şekilde ele almıştır. (284-285,445,452,521)

Müellif, eserinde belâgat terimlerinin isimlendirilmesi konusundaki ihtilaflara da yer vermiştir. Örneğin iki ya da daha fazla ibarede fâsıla sonlarının aynı olması anlamına gelen *seci* teriminin aynı zamanda *fâsıla* olarak da isimlendirildiğini ifade etmiştir. Seci kelimesinin “kuşun nağmeli bir şekilde ötmesi/kuş sesi” anlamına geldiği ve bu sanatın Kur’ân-ı Kerîm’de de bulunduğu gerekçesiyle bazı belâgat âlimleri tarafından tercih edilmediğini ifade etmiştir. Müellif, birçok âlime göre fâsıla teriminin Kur’ânî bir terim⁴ olarak ortaya çıktığını ifade etmiştir. Yazar bu sanatla ilgili olarak fâsıla teriminin edebe en uygun isimlendirme olduğunu ifade etmek suretiyle terimler arası tercihte bulunmuştur. (s.108,429) Belâgat âlimlerinin bazılarının bu sanatı kullanmamalarının arkasında “kuş sesi” anlamına gelen bir kelimeyi Kur’ân’daki sanatlara nispet etmeme düşüncesi yatmaktadır. Belâgat âlimlerinin çoğunluğu ise ilgili sanatı *seci* olarak kullanmakta bir mahsur görmemiştir. Bu anlayışın bir sonucu olarak *seci* ismi fâsıla ismine nazaran daha fazla yaygınlık kazanmıştır. Belâgat terminolojisiyle ilgili eserlerin çoğunda da öncelik *seci* kavramının açıklanmasına verilmiştir. Bulut da ilgili eserinde *seci* terimini ayrıca açıklamıştır. Bazı terimlerde yaptığı gibi eş anlamlısına işaretle bulunmakla yetinmemiştir. (s.429)

İfadeyi kuvvetlendirmek amacıyla yazarın bildiği bir şeyi bilmiyormuş gibi anlatması anlamına gelen *tecâhulu’l-ârif* sanatının isimlendirilmesi ile ilgili de benzer bir durum söz konusudur. Müellif, Sekkâkî (ö.626)’nin bu sanatı *sevku’l-ma’lûm mesâka gayrih* olarak isimlendirdiğini aktarmıştır. Bulut, Sekkâkî’nin bu ismi kullanma gerekçesinin muhtemelen, Kur’ân-ı Kerim’de de bu tür örneklerin gelmesi ve Allah hakkında *tecâhül* ifadesini kullanmanın edebe uygun düşmemesi, olduğunu açıklamıştır. Müellif burada terimler arasında bir tercihte bulunmamış ve yaygınlık kazanmış bir isim olması nedeniyle sadece *tecâhül-i ârif* maddesinin altında terimle ilgili gerekli açıklamaları yapmıştır. (s.467)

⁴ “كِتَابُ فَصَلَاتِ آيَاتِهِ فُرْنَا عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ” âyetindeki “fussilet” lafzından alındığı ifade edilmiştir. Fussilet: 41/3.

Belâgat terimlerinin sayıca çokluğu ve isimlendirme meselesi belagat terminolojisinde önemli meselelerden bir tanesidir. Çünkü belâgat âlimleri arasında “terim”in tanımına ve kapsamına dair bir ittifak söz konusu değildir. Dolayısıyla hangi ifadelerin müstakil bir terim olarak kabul edilebileceği tartışma konusu olmuştur. Belâgatta dilin diğer alanlarına nazaran daha fazla terim olduğu görülmektedir. Bu bağlamda bir sanatın kısımlarının, sanatın kullanım maksatlarının, birden fazla kalıpta sunulmasının, tamamlayıcı başlıkların ve farklı disiplinlerin alanlarına giren ifadelerin müstakil bir belâgat terimi olarak görülüp görülemeyeceği tartışılmıştır. Bazı belâgat terminolojisi eserlerinde lâm-ı tarif, mübteda-haber, umum-husus, atıf ve cer harfleri gibi çok temel ve genellikle nahvin alanına giren ifadeler dahi belâgat terimleri arasında kendisine yer bulmuştur. Bu tarz ifadeleri müstakil belâgat terimi olarak değil belâgat terimlerinin anlaşılmasına yardımcı olan tamamlayıcı başlıklar olarak görmenin daha sağlıklı bir yaklaşım olacağı söylenebilir. Bu eserde müellif farklı kalıpta sunulan terimlere müstakil olarak yer vermemiş, atıfta bulunmakla yetinmiştir. (s.344,470) Ancak tür ve maksat bildiren ifadelere müstakil olarak yer vermiştir. Örneğin *emir* bağlamında *emr li'd-dua*, *emr li'l-ibâha*, *emr li'l-ihâne* gibi emrin kullanım maksatlarını bildiren ifadelere de müstakil terimler olarak yer vermiştir. (s.94-95) Aynı durum istifham, cinas, teşbih gibi sanatlarda ve kısımlarında da söz konusudur. (s.63-87,241-249,518-543) Müellif zaman zaman belâgat konularıyla da ilişkili olduğu için daha çok gramerin alanına giren ifadelere de yer vermiştir. (s.107,368-387) Bu düşüncede özellikle meânî ve gramer konularının birbirine oldukça yakın olmasının etkili olduğu söylenebilir. Müellif eserin başında belâgat terimlerinin sınırları ve çokluğu üzerinde bir değerlendirmeye yer vermemiştir. Bu bağlamda müellif bir terimler sözlüğü yazdığı için belâgatle ilgili bütün terimleri/malzemeleri toplama ve kuşatma amacı gütmüştür.

Eserde akıcı ve anlaşılır bir üslup kullanılmıştır. Eser, belâgat eğitimi bağlamında gerek lisans gerekse lisansüstü öğrencilerinin belâgat terimlerini ve açıklamalarını örnekleriyle birlikte görebileceği önemli bir kaynaktır. Bu yönüyle Ali Bulut'un *Belâgat Terimleri Sözlüğü* isimli çalışması bu alanda -Türkçe literatürde yeterli kaynak olmaması nedeniyle- önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akdemir, Hikmet. *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*. İzmir: Nil Yayınları, 1999.
 Bulut, Ali. *Belâgat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1. Basım, 2015.
 Bulut, Ali. *Belâgat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2. Basım, 2021.